

3. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 р. № 9 // База «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

4. Цивільне процесуальне право України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2009. – 760 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] / [С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Атіка, 2010. – 896 с.

6. Про судову практику у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 // База «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>.

УДК 347.941

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕБІЧНОЇ, ПОВНОЇ І ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ткачук А.О., магістрант
юридичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена розгляду меж правового регулювання оцінки доказів на основі виявлення її місця в процесі доказування. Охарактеризовано основні підходи науковців щодо обсягу правового регулювання оцінки доказів з позиції розуміння даного інституту як розумової чи процесуальної діяльності.

Ключові слова: докази, доказування, оцінка доказів, внутрішнє переконання судді, вмотивоване судове рішення, цивільне судочинство.

Статья посвящена рассмотрению границ правового регулирования оценки доказательств на основе выявления ее места в процес се доказывания. Дана характеристика основным подходам ученых в вопросе объема правового регулирования оценки доказательств с позиции понимания данного института как умственной или процессуальной деятельности.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, оценка доказательств, внутреннее убеждение судьи, мотивированное судебное решение, гражданское судопроизводство.

Tkachuk A.O. LEGAL SUPPORT COMPREHENSIVE, COMPLETE AND OBJECTIVE ASSESSMENT OF EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS

The article deals with the limits of legal regulation of evaluation of evidences. It was established that the level of legal regulation of evaluation of evidence depends on understanding of the nature of this institution, namely as procedural or mental activity, according to what basic approaches are described.

Key words: evidence, proving, judge's inner conviction, evidence-based power, reasoned judgment, civil proceeding.

Вступ. Докази є основним юридичним інструментом суду, сторін та інших учасників цивільного провадження. Відповідно, процес доказування займає одне з центральних місць в цивільному процесуальному праві. Однак оцінка доказів, яка є невід'ємним елементом цього процесу і яка закріплює результати всього доказування, не приділено достатньо уваги з боку українських науковців.

Актуальність теми статті обумовлюється місцем і значенням оцінки доказів у процесі доказування в цивільному процесі. Так, належна оцінка доказів є умовою прийняття законного та обґрунтованого рішення у цивільній справі. Відповідно, правове регулювання інституту оцінки доказів повинно охоплювати ті аспекти, що виступають гарантіями справедливого судового розгляду.

Метою статті є дослідження меж правового регулювання оцінки доказів на основі аналізу її місця в процесі доказування, поняття, змісту, суб'єктів, об'єктів та результатів оцінки доказів у цивільному процесі.

Важливість та значення доказування зумовили велику кількість досліджень його поняття, змісту та елементів, в тому числі і оцінки доказів. Зокрема, це питання досліджували такі радянські вчені, як М.А. Гурвич, С.В. Курильов, П.А. Лупінська, Л.Б. Матюшин, І.І. Мухін, А.В. Трусов, К.С. Юдельсон, а також сучасні ро-

сійські науковці: К.І. Лельчицький, Л.М. Михайлов, І.В. Решетнікова, В.В. Спесісов, М.К. Треушніков і ін. Серед українських науковців можна виділити праці таких вчених, як В.В. Комаров, Д.Д. Лупеник, Т.В. Руда, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, Т.В. Цюра, М.І. Штефант та ін.

В чинному Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) центральною статтею, присвяченою правовому регулюванню оцінки доказів, є ст. 212, якою передбачено такі основні правила: 1) суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням; 2) розумова діяльність суду ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів; 3) жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення (доказової сили); 4) суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності; 5) результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті [1].

Проблема визначення меж правового регулювання оцінки доказів постає з огляду на те, що остання є процесом, який відбувається насамперед у свідомості судді, а отже є внутрішнім процесом, що виключає можливість його детальної законодавчої регламентації, яка притаманна іншим інститутам цивільного процесу. На наш погляд, вирішення цієї проблеми обу-

мовлюється місцем оцінки доказів у процесі доказування, правовим змістом, суб'єктом та об'єктом реалізації, а також формою закріплення результатів. Саме на підставі цих аспектів побудоване наше дослідження.

Під доказуванням прийнято розуміти складну процесуальну діяльність із встановлення дійсних обставин справи. Так, М.І. Штефан розглядає доказування як процесуальну і розумову діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінка доказів [4, с. 180].

Діяльність з оцінки доказів являє собою процес розвитку внутрішнього переконання [5, с. 7, 13]. З огляду на це, спеціальною метою оцінки доказів як окремої стадії доказування є остаточне формування внутрішнього переконання судді щодо прийнятності чи неприйнятності певних доказів для доведення відповідності обставин, на які посилаються сторони у справі, об'єктивній дійсності.

На наш погляд, оцінку доказів слід розглядати як окрему стадію, якою завершується процес доказування у справі, втім, із певними зауваженнями. Так, з огляду на взаємопов'язаність всіх стадій доказування, внутрішнє переконання судді починає формуватися з початком процесу доказування, проте остаточо формується суддею саме у нарадчій кімнаті і закріплюється в судовому рішенні. Однак слід взяти до уваги також те, що оцінка доказів судом може здійснюватися не лише для прийняття остаточного рішення, але й для оцінки доказів, необхідних для прийняття процесуальних рішень у ході розгляду справи (про призначення експертизи, витребування доказів тощо). Таку оцінку доказів в літературі прийнято називати попередньою [4, с. 183].

З огляду на таке місце оцінки доказів у цивільному процесі, видається коректною позиція німецького законодавця, який у Цивільному процесуальному уложенні вміщує положення щодо оцінки доказів у розділ, присвячений провадженню до винесення рішення [6, с. 95–96].

Межі правового регулювання оцінки доказів суддею обумовлюються великою мірою змістом, який вкладається в цю категорію. В літературі не сформувалося єдиного підходу до розуміння поняття та сутності оцінки доказів у цивільному процесі. Відповідно, вчені тлумачать зміст оцінки доказів по-різному. Фахівці справедливо відзначають, що складність дослідження сутності оцінки доказів обумовлена, зокрема, тим, що це явище тісно пов'язане з неоднозначними проблемами теорії пізнання, світогляду, логіки, психології тощо, що виходять за межі юридичних дисциплін [17, с. 6]. Існуючи підходи умовно можна назвати розумовою, розумово-процесуальною та процесуальною концепціями.

Перший підхід полягає у тому, що оцінка доказів є розумовою, інтелектуальною діяльністю судді, яка підпорядкована законам логіки та знанні психології особистості. Представниками такого підходу є С.В. Курильов [7, с. 37], І.І. Мухін [8, с. 105–134], М.А. Фокіна [9, с. 20] та ін. Отже, за такою концепцією нормативне регулювання повинне полягати виключно у встановленні вимоги проведення оцінки [10] або

обов'язку судді дотримуватися правил логіки, або вимог до відображення результатів проведеної оцінки у мотивувальній частині судового рішення [7, с. 37]. Беззастережне підтримання такої позиції привело б до необхідності виключення положень, що регулюють оцінку доказів, із ЦПК України.

Інші вчені (М.К. Треушніков, О.В. Баулін [11, с. 11]) наголошують на тому, що оцінка доказів є процесуальною діяльністю судді, а отже повинна детально регламентуватися процесуальним законодавством.

Третя, розумово-процесуальна, концепція передбачає те, що оцінку доказів не можна зводити виключно до внутрішнього процесу суб'єкта пізнання, оскільки вона повинна бути врегульована нормативно в певній частині, зокрема, щодо мети, принципів та результатів оцінки. Критикуючи позиції авторів, що наголошують виключно на розумовому аспекті оцінки доказів, вони відмічають, що в такому разі оцінка не виходила б за межі свідомості суб'єкта доказування, а відповідно, була б невідома іншим особам і втрачала б своє юридичне значення. Саме останнє обумовлює необхідність нормативного регулювання процесуальних вимог оцінки доказів.

З певними термінологічними відмінностями оцінку доказів як специфічну розумову діяльність, що має зовнішнє вираження в системі процесуальних дій, здійснюваних у процесі судового доведення, розуміють такі автори, як Б.Т. Матюшин [12, с. 7], С.М. Михайлов [5, с. 7, 11], В.В. Спесівов [13, с. 8], К.С. Юдельсон [14, с. 38]. Так, на думку К.І. Лельчицького, оцінка доказів є усвідомленням учасниками результатів безпосереднього сприйняття доказів, при цьому оцінка доказів призводить до формулювання висновку про юридично значимі обставини і отримує зовнішнє вираження у вигляді процесуальних дій, регламентованих законом [13, с. 12]. Отже, оцінка доказів охоплює розумову діяльність суб'єктів доказування, що ґрунтується на законах логіки і процесуального права [4, с. 182]. Її можна визначити як розумову діяльність судді чи колегії суддів, що будується на низці внутрішніх і зовнішніх критеріїв та спрямована на аналіз наданих доказів на предмет їх належності, допустимості, достовірності та достатності для формування висновків суду, що відображаються у судовому рішенні.

Прийнятий нами за основу підхід передбачає необхідність нормативного регулювання оцінки доказів, яке, втім, не повинно втручатися у формування вільного переконання суду. Тому звернімося до допустимих нормативних критеріїв оцінки доказів. З огляду на розглянуті вище підходи, а також положення ст. 212 ЦПК України, серед критеріїв можна виділити внутрішні та зовнішні. М.І. Штефан відзначає, що, відповідно до ст. 212 ЦПК України, оцінка доказів підпорядкована законам логічного мислення і вимогам правових норм [4, с. 180].

Основним правилом оцінки доказів у цивільному процесі є вільне внутрішнє переконання судді. Останнє побудоване на основі внутрішніх критеріїв, нормативне регулювання яких обмежується встановленням методологічної основи оцінки доказів, вираженої в ч. 1 ст. 212 ЦПК, якою закріплено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.

Принцип вільного переконання судді закріплений у процесуальних законах більшості країн світу. Ця категорія охоплює гносеологічний, психологічний та вольовий аспекти, що відповідають таким категоріям, як знання, переконаність в його коректності та готовність діяти певним чином [15, с. 81–82]. В літературі його визначають як стійке і морально обґрунтоване психічне ставлення суб'єкта до якості і кількості необхідних і достатніх елементів, що становлять поняття доказів, і що виступають у якості методу та результату оцінки доказів.

Іншим напрямком правового регулювання внутрішнього аспекту оцінки доказів може бути її «захист» від впливу зовнішніх факторів. До таких факторів слід віднести тиск сторін, громадської думки, вплив ЗМІ тощо. Постає питання шляхів обмеження дії таких факторів. Частково ця проблема розв'язується завдяки закріпленню принципу незалежності судді. До гарантій слід віднести також таємницю нарадчої кімнати (ст. 196 ЦПК України), право судді на окрему думку [11, с. 16].

Втім, внутрішнє переконання судді, будучи станом його свідомості, може і повинне обмежуватися певними принципами – зовнішніми критеріями. Саме останні підлягають правовому регулюванню у процесуальних кодексах. За українським законодавством такими критеріями є належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Таким чином, законодавством встановлюється певний порядок розумової діяльності суду з оцінки доказів. Так, відповідно до ст. 212, процес оцінки доказів можна розкрити через такі завдання, що потребують вирішення судом:

- чи відноситься доказ до цієї справи відповідно до предмету доказування (належність);
- чи отримані такі докази відповідно до закону та зі законодавчо встановлених джерел (допустимість);
- чи відповідає зміст доказу дійсності (достовірність);
- чи наявна сукупність доказів дозволяє встановити істину у справі (достатність).

Відповідно до таких завдань об'єктом оцінки виступають як докази, так і їх джерела. Ключовою категорією їх оцінки є доказова сила певного доказу. Нормативно встановлено, що жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення (сили). Це означає, що суд, отримавши і розглянувши в судовому засіданні сукупність доказів однакових за своїм значенням для доведення обставин, повинен за власним розсудом визначити, які докази володіють більшою доказовою силою, переважають інші, що суперечать їм. Зокрема, з огляду на природу договірних відносин, справедливим уявляється положення про те, що рішення суду в частині доведення факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин не може ґрунтуватися на свідченнях свідків, а може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису, іншими доказами (ст. 218 Цивільного кодексу України) [2].

Складність поняття оцінки доказів зумовила відсутність єдиного підходу до поняття та принципів її проведення також на законодавчому рівні в межах різних правових систем. Так, відповідно до ст. 286 вже загаданого Цивільного процесуального уложення Німеччини, суд, беручи до уваги зміст провадження та результати

дослідження доказів, якщо воно проводилося, за своїм вільним переконанням вирішує, яким слід вважати фактичне твердження: істинним чи таким, що не відповідає істині. Рішення суду повинно містити доводи, на яких засноване переконання суду. Відповідно до ч. 2 цієї статті, законодавчо встановленими правилами оцінки доказів суд зв'язаний лише у випадках, що передбачені уложенням [6, с. 95–96]. Крім того, розділом 9 встановлена доказова сила різних видів письмових доказів.

Відмітимо, що в Цивільному процесуальному кодексі Російської Федерації правила оцінки доказів містяться у главі «Докази та доказування». Перші три частини ст. 67 цього акту є аналогічними положенням українського ЦПК. Однак ч. 4 ЦПК РФ, будучи фактично аналогічною змісту ч. 4 ст. 212 ЦПК України, формально побудована способом, що точніше відображає волю законодавця та відповідає правилам законодавчої техніки. Так, ч. 4 ст. 67 ЦПК РФ закріплює, що в рішенні суду повинні наводитися мотиви, за яких одні докази прийняті або не прийняті саме в якості засобів обґрунтування відповідних висновків суду, а також підстави, відповідно до яких одним доказам надана перевага перед іншими. Натомість в розділі, присвяченому судовому рішенню, містяться окремі норми щодо відображення результатів оцінки під час ухвалення рішення судом. Так, зміст ст. 195, 196, 198 ЦПК РФ вказує на обов'язковість відображення результатів оцінки доказів у судовому рішенні, що є однією з умов обґрунтованості судового рішення. Вважаємо, що таке розміщення норм, присвячених оцінці доказів, є більш відповідним її місцю в цивільному процесі.

Слід звернути увагу на важливість вмотивованого рішення суду, а також вираженої в ньому оцінки доказів відповідно до визначених критеріїв, оскільки належна оцінка судом наявних у справі доказів є однією з гарантій права особи на справедливий судовий розгляд, закріпленого, зокрема в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6) [3]. Роль мотивованого судового рішення полягає у тому, що воно свідчить про те, що судом були досліджені всі надані докази і аргументи сторін. Європейський суд з прав людини у справі Ruiz Torija v. Spain (9 December 1994) прийшов до висновку, що хоч суд і не повинен надавати відповідь на кожен аргумент сторони, проте судовий розгляд не можна вважати справедливим, якщо суд залишив без уваги ключові докази – вирішальні з точки зору фінального рішення суду [16, р. 29–30]. Отже, у випадку очевидного ігнорування судом наданих стороною процесу доказу і ненаведення доводів щодо його прийняття чи неприйняття в мотивувальній частині судового рішення матиме місце порушення права на справедливий розгляд.

Висновок. Таким чином, оцінка доказів є завершальною стадією процесу доказування у цивільному процесі і являє собою розумову діяльність судді чи колеги суддів, що будується на низці внутрішніх і зовнішніх критеріїв, та спрямованою на аналіз наданих доказів на предмет їх належності, допустимості, достовірності та достатності для формування висновків суду, що відображаються у судовому рішенні. Фактично, формування внутрішнього переконання суду відбувається з початком процесу доказування при розгляді цивільної справи.

Правова природа оцінки доказів виключає можливість її детальної законодавчої регламентації, що характерна для інших інститутів цивільного процесу. Природа інституту оцінки доказів, що включає розумову (інтелектуальну, внутрішню) та процесуальну сторони, зумовлює розмежування меж теоретичної та законодавчої розробки.

Процесуальний аспект обумовлює наявність правового регулювання оцінки доказів у частині: закріплення обов'язку проведення оцінки на основі внутрішнього переконання; нормативних критеріїв належності, допустимості, достовірності, достатності; вимог до процесуального закріплення результатів оцінки в судовому рішенні. Натомість попереднє законодавче встановлення доказової сили і значення окремих доказів при вирішенні справи виключається.

Можна вказати на деякі недоліки існуючого процесуального законодавства. На наш погляд, в ЦПК України слід детальніше викласти вимоги до процесуальної форми результату оцінки доказів – судового рішення. Зокрема, останнє повинно містити не лише обґрунтування мотивів прийняття чи неприйняття певних доказів, а ще й мотиви надання переваги одним доказам перед іншими стосовно кожного зробленого висновку суду. Крім того, такі доводи суду повинні стосуватися всіх наданих сторонами доказів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 08 жовтня 2004 р., № 40, / 40-42 /, стор. 1530, ст. 492.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 03 жовтня 2003 р., № 40, ст. 356.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України від 16 квітня 1998 р. – № 13. – 270 с.
4. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : [Підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
5. Михайлов С.М. Оценка доказательств судом второй инстанции в гражданском судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / С.М. Михайлов. – М., 2001. – 32 с.
6. Гражданское процессуальное уложение Германии = Deutsche Zivilprozessordnung mit Einfuehrungsgesetz: Ввод. закон к Гражд. процессуальному уложению: пер. с нем. В.Бергманн. – Wolters Kluwer Russia, 2006 – 415 с.
7. Курылев С.В. Основы теории доказывания в советском правосудии / С.В. Курылев. – Минск : Изд-во БГУ, 1969. – 204 с.
8. Мухин И.И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия / И.И. Мухин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1971. – 184 с.
9. Фокина М.А. Свидетельские показания в системе средств доказывания в гражданском судопроизводстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / М.А. Фокина. – Саратов, 1991. – 51 с.
10. Гурвич М.А. Судебное решение. Теоретические проблемы / М.А. Гурвич – М. : Юрид.лит., 1976. – 176 с.
11. Лельчицкий К.И. Проблема оценки доказательств в гражданском процес се : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К.И. Лельчицкий – М., 2008. – 24 с.
12. Матюшин Б.Т. Общие вопросы оценки доказательств в судопроизводстве : [учебн.пособие] / Б.Т. Матюшин. – Хабаровск, 1987. – 68 с.
13. Спесивов В.В. Оценка доказательств в гражданском и арбитражном процес се : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / В.В. Спесивов – Саратов, 2011. – 27 с.
14. Юдельсон К.С. Проблема доказывания в советском гражданском процессе / К.С. Юдельсон – М. : Госюриздат, 1951. – 295 с.
15. Кобликова А.С. Уголовный процесс : [учебник для вузов] / А.С. Кобликова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 384 с.
16. HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/gus>.
17. Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. Краткий очерк / А.И. Трусов. – М.: Госюриздат, 1960. – 176 с.